

UDK 7.0/77

Zagreb, 2011.

ISSN 0350-3437

Radovi Instituta za povijest umjetnosti 35
Journal of the Institute of Art History, Zagreb

Zrinka Paladino

Grad Zagreb, Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode

Desetljetni opus graditelja Lavoslava Horvata i Harolda Bilinića za dubrovačkog investitora Božu Banca*

Izvorni znanstveni rad – *Original scientific paper*

Predan 31. 3. 2011. – Prihvaćen 15. 9. 2011.

UDK: 72(497.5 Dubrovnik)“193“

Sažetak

Lavoslav Horvat, arhitekt je izrazita senzibiliteta za prostor, koji je nasljeđe i tradiciju znalačkim umijećem primjenjivao u oblikovanju, a jednako se spretno služeći i čistim funkcionalističkim postavkama moderne arhitekture. Izvanredna je vrijednost Horvatovog opusa što svojim segmentima, posebice iz ranih 1930-ih godina, ukazuje na svjesni odmak od europski proglašenog, a ipak neupitno suvremenog promišljanja u arhitekturi. Istaknuto mjesto u Horvatovu radu ima razdoblje međuraća kada je, samostalno ili u koautorstvu s Haroldom Bilinićem, ostvario brojna djela za dva utjecajna investitora, Ivana Meštrovića i Božu Banca, a što je bilo od presudne važnosti za Horvatov arhitektonski razvoj. Desetljetni je angažman za Banca obilježen brojnim

uspješnim projektima i izvedbama koje se velebnošću i luksuzom izdvajaju od ostatka Horvatove arhitekture. Na krajnje je profinjen način arhitektura prošlosti utjecala na arhitekturu u nastajanju, a najvrjedniji su tradicionalni elementi oblikovanja majstorskim umijećem preneseni u novije vrijeme. Premda je odabrani slijed poprimio tradicionalno, a otklonio tada već vladajuće oblikovanje moderne arhitekture, stvorena je uspješna sinteza starog i novog. Stilski prepoznatljivo objedinjena i označena arhitektonskim izričajem područja na kojem je nastajala, ta nas reprezentativna arhitektura nepogrešivo vezuje uz graditeljsko nasljeđe i tradicionalno oblikovanje, a odmiče se od internacionalnih stilova koji su tada već uveliko bili prihvaćeni u našoj arhitekturi.

Ključne riječi: *arhitektura, tradicija, Lavoslav Horvat, Harold Bilinić, Božo Banac, Dubrovnik, Zagreb*

Prostor je Dalmacije i Primorja tijekom 1930-ih godina bio dodatno »opterećen«¹ vrijednom graditeljskom baštinom, svijest o njezinu očuvanju je bila izraženija, pa je i borba za ukorjenjivanjem europski proklamirane moderne arhitekture bila naglašenija nego u kontinentalnom području. Rečeno je rezultiralo razmjerno malobrojnim primjerima »svjetski«¹ proglašene moderne, a veći je broj gradnji u suvremenom duhu ipak bio obilježen tradicionalno naslijeđenim elementima, materijalima i oblicima. Danas nam je posve jasna vrijednost nekih ostvarenja kojima su u nas pojedini arhitekti dokazivali razumijevanje prošlosti i potrebe trenuta u kojima su se nalazili i koji su uspješnim arhitektonskim rješenjima tradiciju uspješno izmirivali s budućnošću. U takvu skupinu modernih ostvarenja obilježenih duhom tradicije i skladno uklopljenih u zadani okoliš može se uvrstiti i arhitektura Lavoslava Horvata u Dalmaciji. Arhitekt izrazita senzibiliteta za prostor, koji je nasljeđe i tradiciju znalačkim umijećem primjenjivao oblikovanju, jednako se spretno služio i čistim funkcionalističkim postavkama moderne arhitekture. Logičnim prosudbama zadanih ambijentalnih parametara redovito je pronalazio određenom prostoru najprikladnije arhitektonsko oblikovanje, često obilježeno regionalnim značajkama. Horvat je tako, poput primjerice

arhitekata Vladimira Potočnjaka, Frane Cote, Branka Bona, Alfreda Albinija, Zdenka Stričića ili naposljetku Drage Iblera te ostalih polaznika njegove škole, pronalazio vlastite inačice ostvarivanja suvremenih oblikovanja, obilježenih naslijeđenom graditeljskom tradicijom našega podneblja. Rečeno je rezultiralo ostvarenjima u duhu »naše«¹ moderne, temeljene na ispravno usvojenim i promišljeno preobličanim europskim postavkama, koju arhitekt Neven Šegvić prosuđuje kao jasnu i neupitnu liniju razvoja suvremene hrvatske arhitekture.¹

Lavoslav Horvat je već tijekom prvih godina studija u Arhitektonskoj školi Drage Iblera zagrebačke Kraljevske umjetničke akademije započeo angažman za imućnog i moćnog

* Ovaj rad je djelomično preuređen dio neobjavljene disertacije »Lavoslav Horvat: Arhitektonsko djelo 1922.–1977.«. U istraživanju Horvatova opsežnog arhitektonskog opusa uvelike nam je pomogla njegova osobna ostavština s velikim brojem projekata, pohranjena u Hrvatskom muzeju arhitekture Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Rečenom je dokumentacijom omogućeno zaokruživanje slike o najvrjednijim projektima značajnog opusa, koji nam do danas nisu bili dostupni.

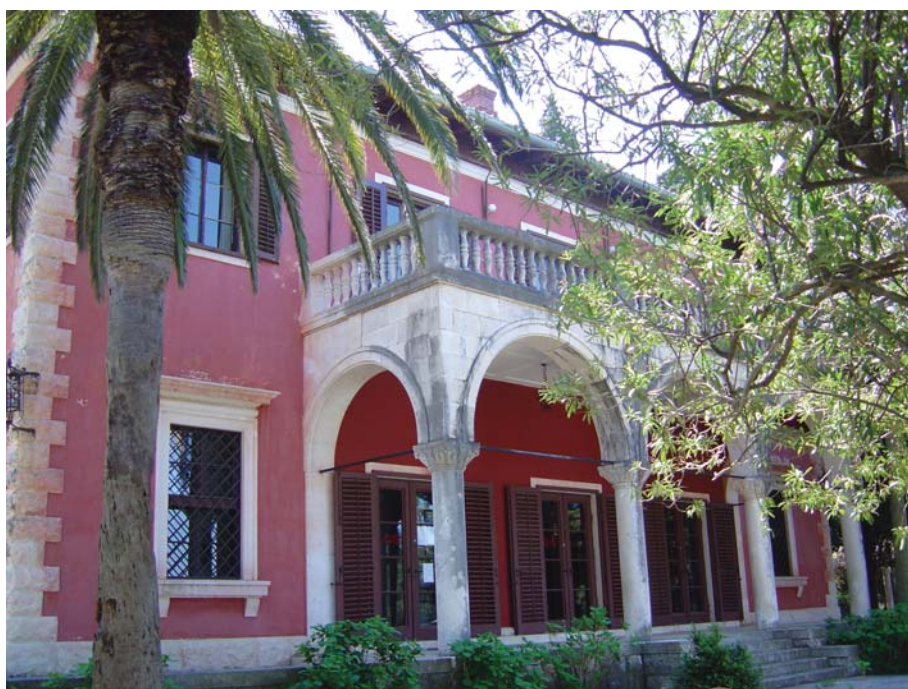

1. Ljetnikovac u Cavtatu, Trumbićev put 25, pogled s mora, travanj 2008. (fototeka autorice; također sl. 2., 5.–7., 9.–12., 14.–17., 21.–23.)

Villa in Cavtat, Trumbić Lane No. 25, view from the sea, April 2008

2. Ljetnikovac u Cavtatu, Trumbićev put 25, dio zapadnog pročelja, travanj 2008.

Villa in Cavtat, Trumbić Lane No. 25, segment of the western façade, April 2008

kom, Haroldom Bilinićem, ubrzo pokazala vrlo uspješnom. Ne treba pak dvojiti o činjenici da je Horvata s imućnim investitorom Božom Bancem povezo sam Meštrović, koji je za Banca gradio mauzolej obitelji Ive Račića u Cavtatu.³

Počeci suradnje

Upoznavanje Banca s Lavoslavom Horvatom i Haroldom Bilinićem rezultiralo je prvim Horvatom angažmanom na projektiranju reprezentativnog Bančevog ljetnikovca u Cavtatu.⁴

Kozmopolit Božo Banac bio je među najimućnijim građanima međuratnog Dubrovnika, koji je sukladno životnim mogućnostima i statusu na svojim građevinskim investicijama želio angažirati veliko »projektantsko ime«. ⁵ Činjenica pak da je za svoj ljetnikovac angažirao mladog graditelja Horvata može se objasniti jedino velikim povjerenjem koje je imao u Meštroviću prosudbu i preporuku. Vrlo se brzo pokazalo da je povjerenje ukazano Horvatu bilo i potpuno opravdano. Horvatovi su afiniteti, projektantska kvaliteta te zamjetno zanatsko umijeće ponovno, kao i kod Meštrovića, presudili u njegovu korist i pokazali se bliskima Bančevu životnom stilu i poimanju arhitekture kakvu je priželjkivao za svoja zdanja.

investitora, Dubrovčanina Božu Banca.² Upis u akademiju značajno je utjecao i odredio smjer Horvata života. Poznanstvo s Dragom Iblerom, te istodobno i s rektorom Ivanom Meštrovićem, koji je revno nadgledao sve radionice u Akademiji, a posebno pozornost upravo onu Iblerovu, urodilo je početkom Horvata intenzivne suradnje u svim Meštrovićevim arhitektonskim projektima. Instinktivno zapažajući Horvata senzibilitet Meštrović ga angažira za suradnika na svim tekućim projektima i izvedbama. U Horvatu je korist najvjerojatnije presudila »zanatska« spretnost i poznavanje materijala, među kojima je u svojim projektima rado rabio kamen, materijal najdraži i samom »Meštru«, čija se zamisao o povezivanju Horvata sa svojim bliskim mladim suradni-

štoviću prosudbu i preporuku. Vrlo se brzo pokazalo da je povjerenje ukazano Horvatu bilo i potpuno opravdano. Horvatovi su afiniteti, projektantska kvaliteta te zamjetno zanatsko umijeće ponovno, kao i kod Meštrovića, presudili u njegovu korist i pokazali se bliskima Bančevu životnom stilu i poimanju arhitekture kakvu je priželjkivao za svoja zdanja.

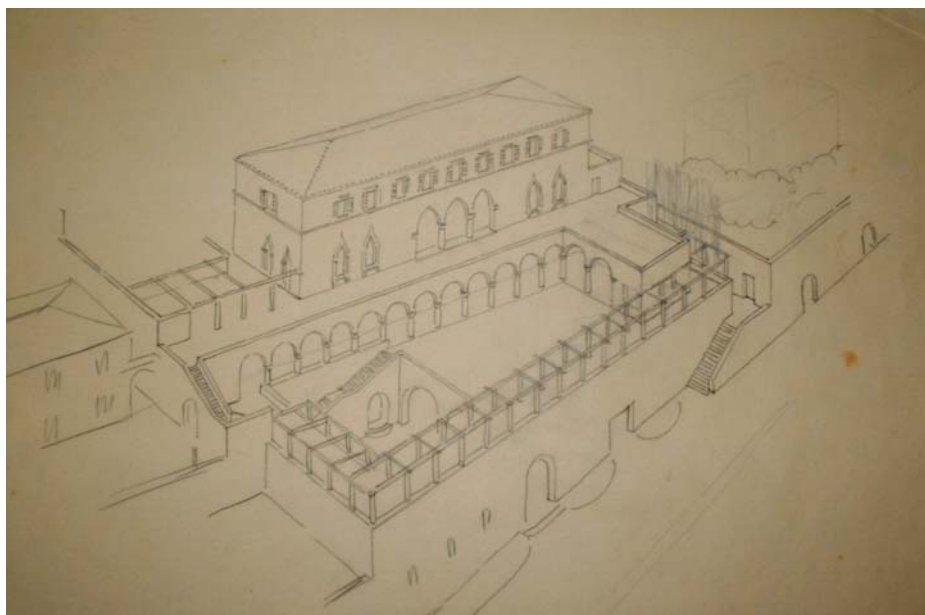
Reprezentativni obiteljski ljetnikovac Banac na Trumbićevom putu 25 u Cavtatu, ostvaren je 1928. godine (sl. 1. i 2.).⁶ Konstrukcija jednokatne stambene građevine obrađena je u kombinaciji bojane žbuke i grubog kamena te je sa prostranom »morskom« terasom položena nad voltama masivnog kamenog prolaza podnožja. Arhitektonski je izričaj

3. Palača B. Banca na Pločama u Dubrovniku, Put Frana Supila 23, perspektivni prikaz, 1938. (Hrvatski muzej arhitekture HAZU u Zagrebu, Arhiva Lavoslava Horvata; također sl. 4., 8., 13., 19., 24.)

Palace of B. Banac at Ploče in Dubrovnik, Frana Supila St. No. 23, a perspective view from 1938

4. Posjed B. Banca na Pločama u Dubrovniku, perspektivni prikaz, 1938.–1939.

Property of B. Banac at Ploče in Dubrovnik, a perspective view from 1938–1939 (Horvat Archive)

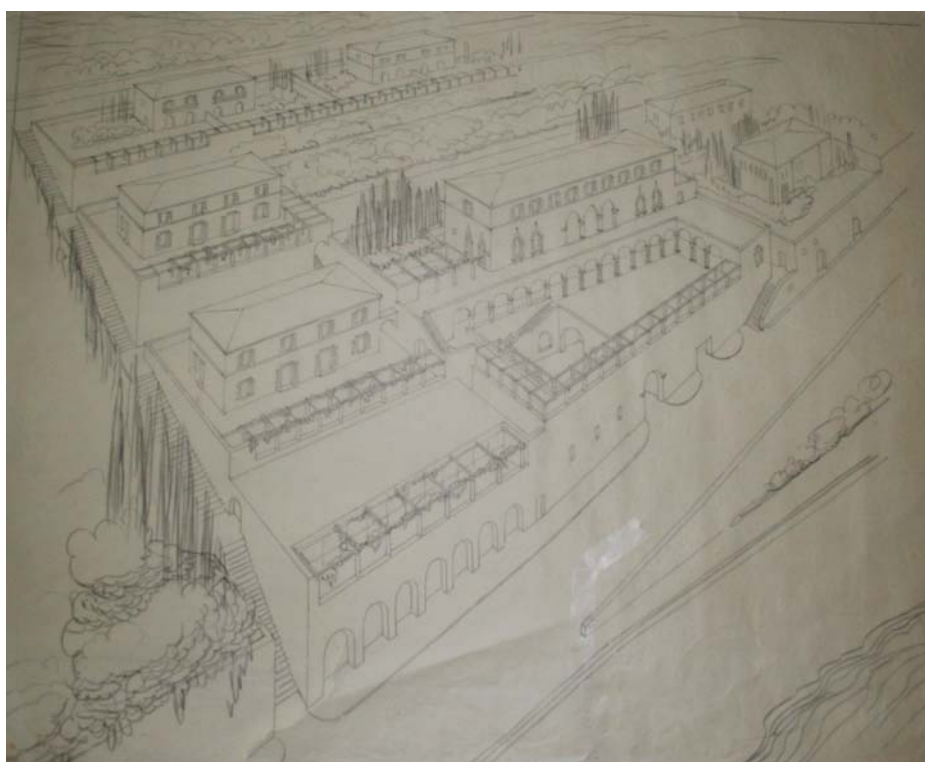

starih dubrovačkih ljetnikovaca u kombinaciji s preuzetim neostilskim oblikovnim elementima rezultirao atmosferom ladanjske privlačnosti. Natkrivene su i nenatkrivene terase, odrine te orijentiranost k moru obogatile skladnu stambenu arhitekturu koja se svojim najintimnijim dijelovima uvukla u pozadinu ozelenjenog tla, a strmina je zemljišta prevladana suptilnim rješenjem obalnog zida.

Arhitektonskom kompozicijom, okolišem i hortikulturom u koju je uredno uklopljena vila smještena na istočnoj obalnoj šetnici Cavtata i danas privlači poglede. Bančevo je pak zadovoljstvo vilom rezultiralo daljnjim narudžbama projektiranja i gradnje brojnih obiteljskih kuća za bogatu obitelj, te je Horvat tridesetih godina 20. stoljeća u suradnji s Bilinićem izradio projekte i za vile Božine sestre Ade i brata Karla te je postao »kućnim« arhitektom utjecajne dubrovačke obitelji.⁷

Palača Bože Banca na Pločama

Najveću pozornost, među svim projektima za obitelj Banac, neprijeporno ipak treba pridati dojmljivoj palači Bože Banca na Pločama u Dubrovniku.⁸ Posljednja građevina, koju su krajem tridesetih godina Horvat i Bilinić načinili za obitelj Banac, građevinski je i interijerski bila potpuno dovršena s prvim danima Drugoga svjetskog rata (sl. 3.).⁹

Projektiranje, izgradnja i uređenje palače Bože Banca na Pločama, najveći je i najdulji Horvatom i Bilinićev angažman za obitelj Banac. Projektiranje reprezentativne obiteljske stambene građevine započelo je već 1932. godine, ali je građevinska dozvola potpunoj projektnoj dokumentaciji palače izdana tek krajem veljače 1938., a uporabna dozvola početkom svibnja 1939. godine.¹⁰ Na izradi su tehničke dokumentacije i gradnji značajan doprinos dali i brojni majstori i obrtnici koji su svojim radovima sudjelovali u ostvarenju opsežnog projekta.

Obitelj je Banac bila vlasnikom većeg dijela Ploča pa su istodobno s projektom palače nastajali i urbanističko-arhitektonski projekti uređenja njihova područja u neposrednoj blizini,

5. Regulacija posjeda B. Banca na Pločama, Sunčana ulica, uz višekatnicu Put Frana Supila 21, 2009.

Regulation of the property of B. Banac at Ploče, Sunčana St., with the multi-storey building at Frana Supila Lane No. 21, 2009

6. Regulacija posjeda B. Banca na Pločama, dvojna stambena jednokatnica za poslugu, Sunčana 2, 2009.

Regulation of the property of B. Banac at Ploče, two-storey residential building for the staff, Sunčana St. No. 2, 2009

ali i projekti i ostvarenja za druge investitore u susjedstvu.¹¹ Prema projektnoj dokumentaciji iz 1939. godine palača je trebala postati središnjim dijelom velikog stambenog kompleksa, koji su uz nju trebale tvoriti još četiri dvojne stambene zgrade, dvije smještene zapadno i dvije manje na sjevernoj strani (sl. 4.). Pri tome je palača sa sjevera ostajala okružena pojasom zaštitnog zelenila kaskadnih vrtova, a iznad nje su planirane dvije granične parcele, namijenjene dvojnim, jednokatnim samostojećim kućama. Cijeli je prostor sa sjevera ograničen današnjom Ulicom Petra Krešimira IV., a na zapadu je u razini ulice Frana Supila predviđena intervencija koja je predlagala rušenje velike ulične zgrade na broju 21. Na tom je prostoru bila zamišljena zamjenska izgradnja u ravnini sa središnjom palačom, koja bi s prostranom terasom pred sobom natkrivala lokalima rastvoreni ulični dio, prislonjen na masivne ulične zidove palače. Zamjenska je izgradnja također podrazumijevala dvojnu građevinu, s viševarijantnim stambenim ili hotelskim sadržajima, internim stubištima povezanu s uličnim lokalima i sa sjevera omeđenu istovjetnom zgradom. Probijanjem nove ulice sa skalinađom, uz istočnu među kuće Supilove 19, planiralo

se ostvariti pješačku poveznicu dviju većih prometnica, današnjih ulica Petra Krešimira IV. i Frana Supila, ali bi bio omogućen i pristup planiranim građevinama, razmještenim po prostranoj pravokutnoj parceli obitelji Banac.

Rečena parcelacija dijela Ploča vjerojatno je bila dijelom Horvatova regulacijskog plana Dubrovnika, koji je stvarao 1939. i 1940. godine. Nažalost, od cijele je opsežne urbanističko-arhitektonske zamisli, zbog predratnih zbivanja, izveden samo njezin manji zapadni dio, odnosno jedna dvojna jednokatna zgrada za poslugu, na adresi Sunčana ulica 2. Zgrada je ostala nespretno povezana s ulicom Frana Supila i položena u sjeni visoke ulične zgrade na kućnom broju 21, koja je projektom preparcelacije i nove izgradnje trebala biti uklonjena, kako bi se omogućile nova ulična poveznica i zamjenska izgradnja (sl. 5. i 6.). Palača je naposljetku s istočne i sa zapadne strane, do Supilove ulice, ostala omeđena dvjema kratkim slijepim ulicama, Ulicom Vice Lovrina i Sunčanom ulicom, pristupnicama izgradnji postrano od njezinih međa.

Velika je, primarno stambena građevina, površine 1750 m², u osnovi podijeljena na dva gabaritna dijela. Prvi uključuje

7. Palača B. Banac na Pločama u Dubrovniku, Put Frana Supila 23, peristil, 2008.
Palace of B. Banac at Ploče in Dubrovnik, Frana Supila St. No. 23, peristyle, 2008

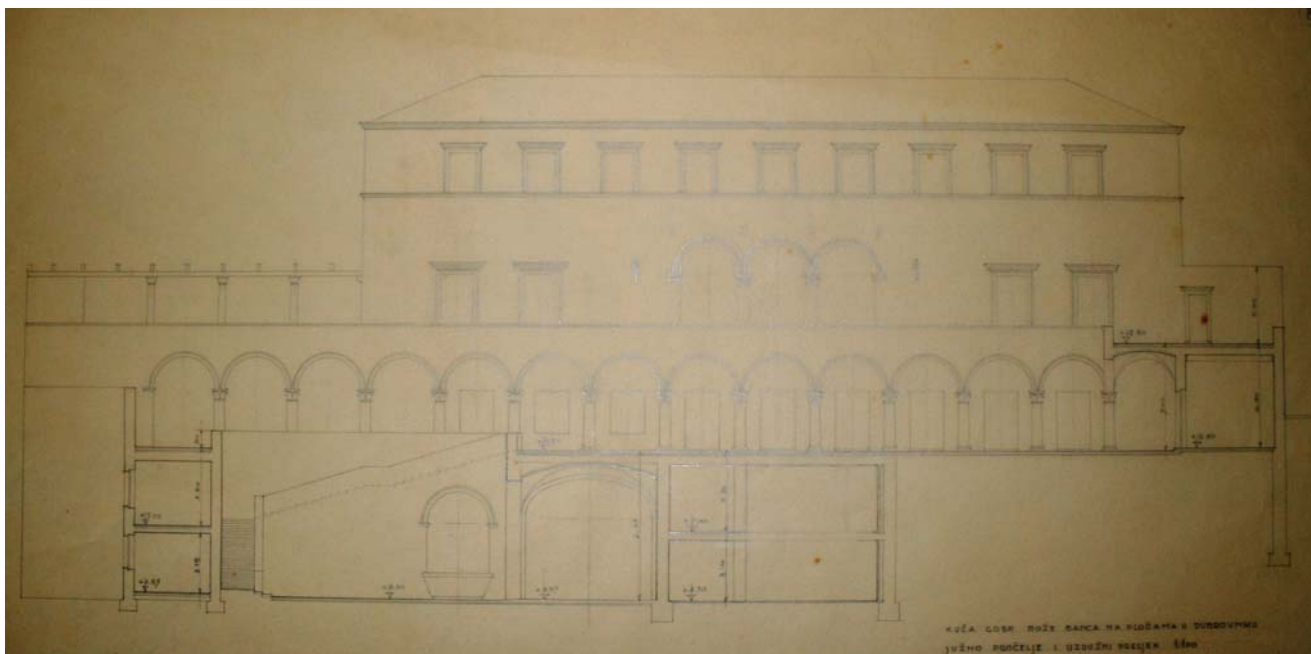
dva kata suterena s donjim prizemljem nad njima, a u razvoju se po strmini terena postupno horizontalno širi komunikacijskim podestima i terasama. Dvorišnom se peristilskom otvorenom prostoru suterena, definiranom grubljom plastikom zidova i istočnim trijemom, pristupa iz volte portala masivnog uličnog zida (sl. 7.).

Istočni, zatvoreni dio suterena zaprema prostrana garaža, a otvorenim zapadnim dijelom tlocrta prevladava peristil sa kamenim stubištem koje zaokreće pod pravim kutom i tvori glavnu vanjsku komunikaciju s reprezentativnom terasom donjeg prizemlja (sl. 8.).

Posjetitelja se, zakriljenog širokim trijemom, usmjerava prema bogato ostakljenom ulazu visokog hala na istoj osi ili ka zapadnom, vanjskom peristilskom stubištu.

Do galerije se donjeg prizemlja nad prozračnim halom uspinjemo elegantnim, otvorenim i široko razmaknutim trokrakim stubištem, koje je ograđeno prepoznatljivom metalnom ogradom vertikalnog rastera, često ponavljanim elementom na stubištima Horvatovih i Bilinićevih reprezentativnih građevina (sl. 9. i 10.).

Nad prostorom je foajea donjeg prizemlja položeno prizemlje »gornje kuće« sa prostranim dnevnim boravkom, blagova-

8. Palača B. Banac na Pločama u Dubrovniku, Put Frana Supila 23, južno pročelje i presjek kroz peristil, 1938.
Palace of B. Banac at Ploče in Dubrovnik, Frana Supila St. No. 23, southern façade and a cross-section of the peristyle, 1938

9. i 10. Palača B. Banca na Pločama u Dubrovniku, Put Frana Supila 23, ulazni hol, 2008.

Palace of B. Banac at Ploče in Dubrovnik, Frana Supila St. No. 23, entry hall, 2008

11. Palača B. Banca na Pločama u Dubrovniku, Put Frana Supila 23, dnevni boravak, 2008.

Palace of B. Banac at Ploče in Dubrovnik, Frana Supila St. No. 23, living room area, 2008

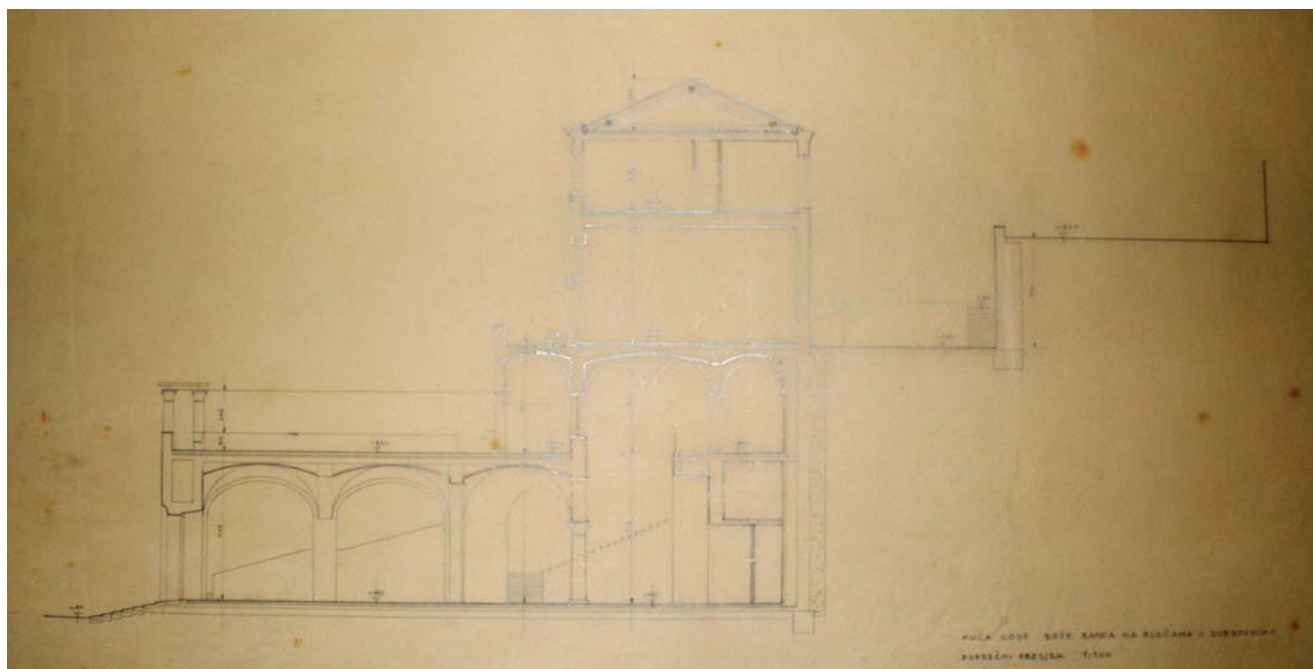
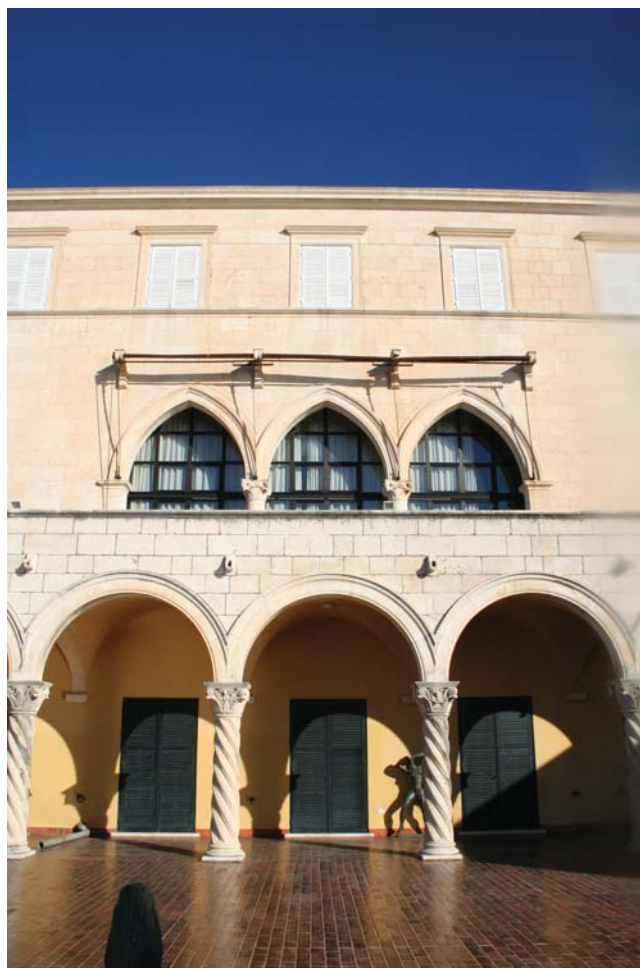
12. Palača B. Banca na Pločama u Dubrovniku, Put Frana Supila 23, središnji dio južnoga pročelja, 2008.

Palace of B. Banac at Ploče in Dubrovnik, Frana Supila St. No. 23, central part of the southern façade, 2008

onicom i velikim kuhinjskim dijelom (sl. 11.). Istočno je u njegovu međukatu bio smješten dio za posluhu, a zapadno se nalazi radni dio sa knjižnicom, interijera potpuno obložena orahovinom.

Središnji je prostor prizemlja »gornje kuće« naglašen veličinom, ali i trostrukom, ostakljenom pročeljom triforom, iznad koje je položen prvi kat s intimnim stambenim sadržajima (sl. 12.). Pri tome je sjeverno položenom tangentom uzdužnog hodnika riješena komunikacija niza južno usmjerenih soba.

Visina je reprezentativnih vanjskih i unutrašnjih prostora ulaznog dijela te južnog dijela gornjega prizemlja s dnevnim boravkom omogućila stvaranje pobočnih međukatova, u kojima su se organizirale razne pomoćne prostorije posluhu, servisa i komunikacija (sl. 13.).

13. Palača B. Banca na Pločama u Dubrovniku, Put Frana Supila 23, poprečni presjek, 1938.

Palace of B. Banac at Ploče in Dubrovnik, Frana Supila St. No. 23, horizontal cross-section, 1938

14. Palača B. Banca na Pločama u Dubrovniku, Put Frana Supila 23, reprezentativna terasa »gornje kuće«, 2008.
Palace of B. Banac at Ploče in Dubrovnik, Frana Supila St. No. 23, representative terrace of the »upper house«, 2008

Reprezentativna je kamena otvorena terasa donjeg prizemlja sa sjeveroistoka obrubljena arkadom tordiranog kamenog stupovlja trijema kuće, a s juga je potpuno otvorena prema moru.

Osim što svojim položajem na platou omogućuje izniman pogled na gradske zidine i more, terasa predstavlja i postament drugom dijelu građevine, čvrstom gabaritu gornje dvokatne kuće (sl. 14.).

Središnji su prostori svih katova opetovano predstavljali reprezentativne ili stambene sadržaje, a bočni su prostori bili u namjeni sekundarnih i servisnih. Istočni dio donjeg prizemlja uz otvorenu terasu bio je u funkciji servisiranja društvenih zbivanja u interijeru i eksterijeru, a zapadni je dio u krajnjoj točki uzdužnog trijema završavao malom obiteljskom kapelicom. Dojmljivost oblikovanja razvedenoga suterenskog dijela nastavljena je i u reprezentativnim prostorima donjeg prizemlja, a na samoj se »gornjoj kući« oblikovno smiruje u obliku položenoga kvadra.

Uzdužni je foaje donjega prizemlja kao društveni prostor donjeg dijela kuće služio za okupljanje i rasonodu domaćina i gostiju. Na terakotnom je podu toga kata i danas jasno vidljiv trag moguće prenamjene središnjeg društvenog prostora u rekreacijski. U prigodama druženja i rasonode pretvarao se u

zatvoreno igralište badmintona i tenisa, tada vrlo popularnih igara gospode, a na podu su i danas vidljive iscrtane linije igrališta u propisanim gabaritima, a omčice za podizanje mreže još su uvijek utisnute u pobočne zidove.

Oblikovanjem su i otvorima pročelja također graduirane zone palače. Donji dio suterena i donjeg prizemlja rustikalnom je obradbom masivnih zidova osigurao postolje dostojno profinjene obrade kamene obloge gornjeg dijela palače sa simetričnim otvorima. Rastvorenom pak arkadom trijema reprezentativne terase, odnosno trijema peristila, masivna struktura postamenta rahli, produbljuje se i kontrastno otvara gornje položenom kvadru. Gornja je kuća natkrivena tipičnim Horvatovim plitkim četverostrešnim krovom pod kupom kanalicom, koje je položeno nad umirujućom horizontalom elegantnog vijenca. Gornjem je prizemlju, s primjereno dimenzioniranim trolučnim ostakljenjem u kontaktu s terasom, dodijeljen reprezentativno-stambeni karakter, a prvi kat s pravilnim rasterom otvora ima čistu stambenu namjenu. Ulazna je »zidina« rastvorena većim otvorom dvokrilne porte pod kamenim voltom, manjim servisnim ulazom, te s nekoliko manjih otvora, »buža« (sl. 15.).

Raskoš je neuobičajenih razmjera obilježavala kamenu građevinu, kojom je Božo Banac želio pokazati nadmoć i

osigurati ulaz među dubrovačku vlastelu, kojoj podrijetlom nije pripadao. Rečeno potkrjepljuju i neki pročeljni detalji, poput i danas slobodnih polja štitova položenih u kapitele stupova reprezentativne terase, na kojima je Banac priželjkivao utiskivanje obiteljskog grba.

Burno je predratno razdoblje i Bancu i gradu Dubrovniku napisalo povijest drukčiju od one kojoj su se nadali. Ratni je vihor prouzročio Bančev nepovratni odlazak iz Dubrovnika u Englesku 1941. godine, pa je navodno palača u svoj svojoj raskoši bila domom obitelji Banac tijekom samo šest dana. Žarka je Bančeva želja za ulaskom u odabrano društvo dubrovačkih patricija ostala neispunjenom, no njegova je arhitektura srećom nadživjela Drugi svjetski rat, po kojem je uobičajenim slijedom poratnih zbivanja bila potpuno nacionalizirana.

Reprezentativnost je palače presudila za njezinu društvenu namjenu pa je zgrada pošteđena bezobzirnih adaptacija i nadogradnji koje su je mogle zadesiti. Po završetku rata prenamijenjena je u galerijski prostor, ali su njezini vanjski gabariti i unutrašnji raspored prostorija ostali netaknuti, a neke neznatne preinake su poglavito izvedene u interijeru

16. i 17. Palača B. Banca na Pločama u Dubrovniku, Put Frana Supila 23, sjeverno pročelje, 2008.

Palace of B. Banac at Ploče in Dubrovnik, Frana Supila St. No. 23, northern façade, 2008

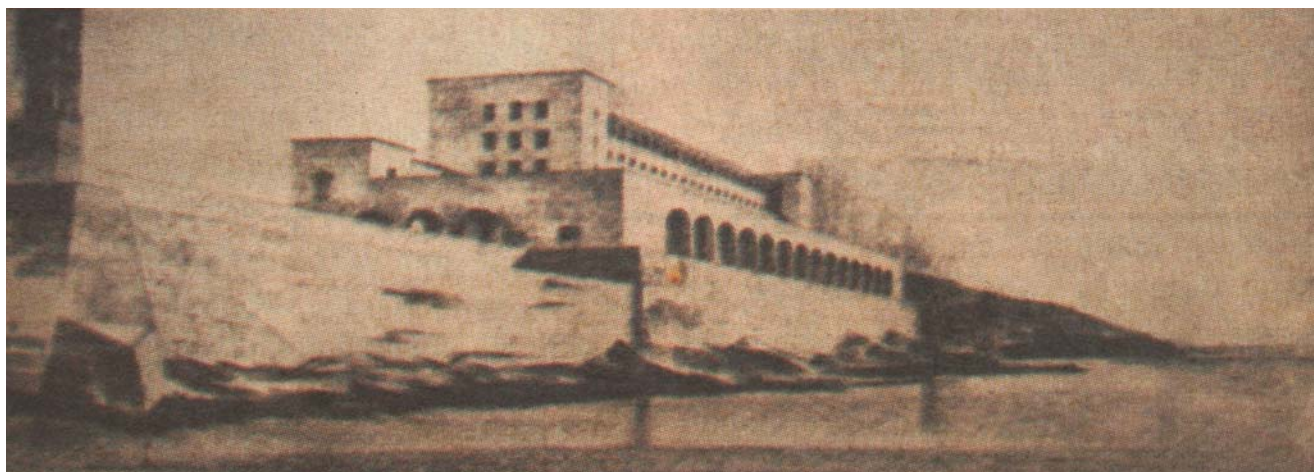

15. Palača B. Banca na Pločama u Dubrovniku, Put Frana Supila 23, ulazno zide, 2008.

Palace of B. Banac at Ploče in Dubrovnik, Frana Supila St. No. 23, walls of the entry, 2008

prizemnih sporednih prostorija.¹² Adaptacijom je dobiveno devet izložbenih dvorana, spremišni prostori, te nekoliko manjih radnih prostorija.¹³ U jesen je 1950. godine u nju preseljena Umjetnička galerija Dubrovnik iz vile Pucić na Pilama.¹⁴ Ta je osnovna namjena u pojedinim razdobljima bila popraćena različitim društveno-kulturnim sadržajima, a neke su suterenske prostorije godinama udomljavale i

18. Projekt hotela na mjestu dubrovačkih Lazareta, perspektivni prikaz (iz članka: Kao pjesma lijepo budućnosti, u: *Hrvatska Dubrava*, 1937.)
Project for a hotel on the site of Lazareti in Dubrovnik, a perspective view

dubrovački plesni ansambl Lindo, kojega su grupne probe vremenom rezultirale određenim nepovoljnim statičkim momentima, vidljivim i danas na zidovima kuće. Trenutačno je po njezinom peristilu i terasama izložen stalni postav većeg broja skulptura doajena hrvatskog kiparstva. Zapadni dio suterenskog peristila, pod vanjskim stubištem za gornju terasu, danas krase Meštrovićev kip sv. Frane u molitvi, izvorno smješten u obiteljskoj kapelici palače, gdje je diskretno bio obasjan prirodnom svjetlošću iz niza staklenih prizmi položenih u podu terase prizemlja nad njim.

S vremenom je od izvornog projekta ostalo samo prisjećanje na kaskadno rješenje čitavoga sklopa zgrade s okolišem, a poratna je izgradnja planirani kompleks postupno ograničila u najužim gabaritima. Današnja je sjeverna dvorišna strana ozelenjena manjom površinom vrta čija je kaskada zelenila omeđena originalnom kamenom »gustijernom«, koje je kapacitet bio znatno predimenzioniran u odnosu na stvarne potrebe kuće (sl. 16. i 17.). Domećemo da je, ukorak s najnaprednijom tehnologijom svog vremena, u krajnjem dijelu sjevernog vrta palače bila predviđena i samostojeća kamena minielektrana, koja je po izvedbi također proizvodnjom premašivala stvarne potrebe palače. Dogradnja je pak maloga kućnog dizala na sjevernom pročelju rezultirala neznatnim izmjenama interijera, eksterijera te krovništa građevine.

Od obilato ozelenjenih pergola, osebujnog elementa dubrovačkih ljetnikovaca, ostala je svjedokom samo ona na zapadnoj terasi gornjeg prizemlja, premda je projektom čitava jugozapadna ulična fronta reprezentativne terase bila pod njima.

Majstorska umješnost u projektiranju i najmanjih detalja, kamena, bravarije ili stolarije, naposljetku je rezultirala natprosječnom kvalitetom izvedbe koja i danas odolijeva vremenu. U reminiscenciji na tradicionalnu dubrovačku arhitekturu, »kuća« je potpuno uspjela kao suvremeno oblikovano djelo, te premda izričajem neostilska, ona zaslužno predstavlja jedan od najkvalitetnijih primjera dubrovačke međuratne arhitekture. Položena na zemljištu koje bi teško uspješnije

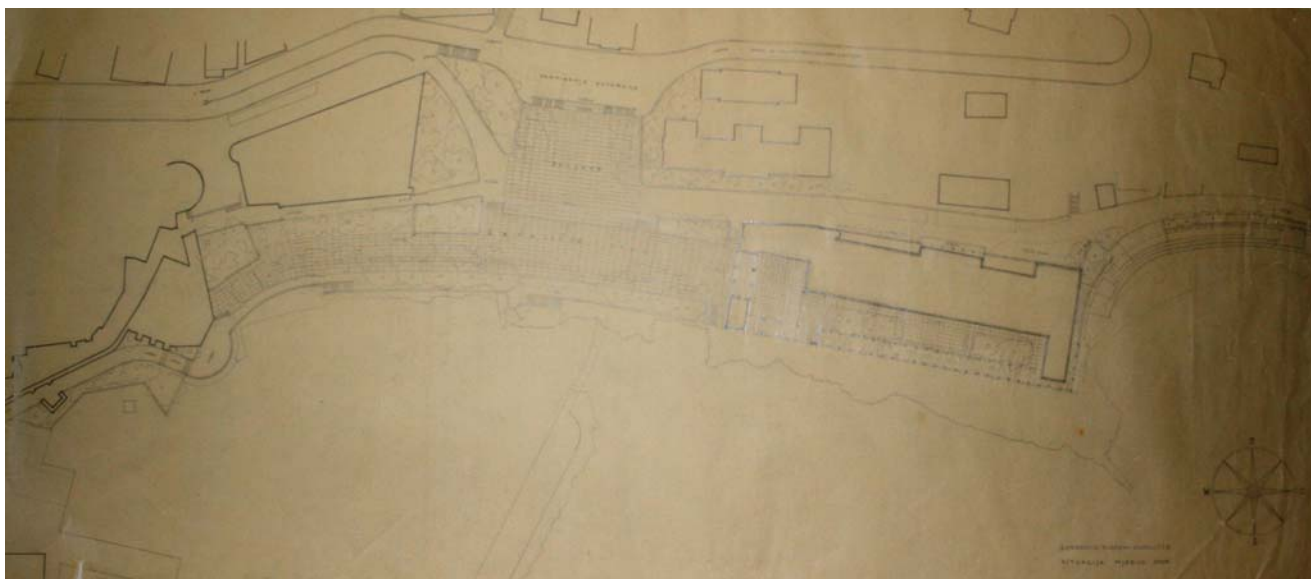
podnijelo modernije oblike, koji se već u njezinom podnožju uz more obilato rađaju hotelskom izgradnjom susjedstva, palača i danas dominira Pločama.

Horvatovo i Bilinićevo majstorsko smještanje Bančeve palače na zadanoj lokaciji sa suptilnom i uravnoteženom usklađenošću gabarita te otvorenih i poluotvorenih terasa ili zatvorenih kubusa, značajke su koje pri sagledavanju arhitektonske cjeline, primarno izazivaju kritičko uvažavanje. Jasno je čitljiva njihova opčinjenost palačama iz vrijednoga nasljeđa Grada, kojih su utjecaji najuočljiviji na »morskom« pročelju te reprezentativne građevine. Natkrivene kolonade i usvojeni neogotički sustav građevinskih otvora uokvirenih šiljastim lukovima, te prateće cvjetne aplikacije u kamenu, nedvojbeno su sukladne s dominantnom arhitektonskom baštinom susjedstva.

Drugi projekti na prostoru Ploča

Usporedno projektu i izvedbi Bančeve palače na Pločama teklo je i Horvatovo i Bilinićevo projektiranje velikoga dubrovačkog hotela, predviđenog na mjestu Lazareta.¹⁵ Božo Banac je 1936. godine odlučio uložiti velika sredstva u izgradnju ekskluzivnog »hotela engleskih prinčeva«, predviđenog na mjestu i danas stojećih dubrovačkih Lazareta.¹⁶

Banac je 7. rujna 1936. godine uputio pismo namjere Gradskom Poglavarstvu u Dubrovniku, predsjedniku gradske Općine, gospodinu Ruđeru Bracanoviću, za kupnju nekretnine zvane Lazareti na Pločama u Dubrovniku. Već 27. rujna 1936. godine je Gradsko vijeće odlučilo da istu nekretninu za četiri milijuna tadašnjih dinara proda upravo njemu, a ne »Dalmatinskoj rivijeri« koja je također sudjelovala kao zainteresirana stranka. Bančev je »Jugoslavenski Lloyd a. d.« 28. rujna 1936. godine prihvatio prijedlog Gradskog Poglavarstva Dubrovnika za gradnju hotela te već 9. listopada iste godine pismom izložio okvirni plan. Prepiska je s

19. Palača B. Banca na Pločama u Dubrovniku, Put Frana Supila 23, situacija i plan detaljnog uređenja Ploča s prijedlogom izgradnje hotela na mjestu Lazareta, 1938.

Palace of B. Banca at Ploče in Dubrovnik, Frana Supila St. No. 23, current situation and project for a detailed renovation of Ploče, with the proposed construction of a hotel on the site of Lazareti in Dubrovnik, 1938

gradskim vijećnicima prvotno rezultirala odlukom da se na tom mjestu odobri rušenje postojećih građevina i izgradnja novoga turističkog sklopa.

Kupoprodajni ugovor između Gradske općine u Dubrovniku i Parobrodarskog društva Jugoslavenski Lloyd a.d. sklopljen je 22. prosinca 1936. godine, ali uz naznaku velikog broja izmijenjenih uvjeta dogovorenih na sjednici Gradskog vijeća od 27. rujna 1936. godine. Time je započeo spor dviju strana i već 29. prosinca iste godine odvjetnik Joze Poduje, punomoćnik Bože Banca, upućuje pismo upozorenja zbog investitorova nezadovoljstva prouzročenog nerazumljivim izmjenama utanačenih uvjeta kupnje i ostvarenja dogovorenih programa. Božo Banac 18. siječnja 1937. godine, gospodinu Ruđeru Bracanoviću, predsjedniku Gradskog poglavarstva u Dubrovniku, upućuje pismo s obrazloženjem neprihvatanja nove ponude i odustajanja od planiranog projekta zbog izmijenjenih okolnosti. Nevjerojatno je da je, s konzervatorskog stajališta i danas krajnje kontroverzna, zamisao rušenja starih dubrovačkih Lazareta sredinom tridesetih godina bila prihvaćena od strane gradske uprave, koja je naposljetku od projekta odustala isključivo poradi financijskih pitanja. U rečenom se pismu među arhitektima naručenih projekata, Mladena Kauzlarica i Stjepana Gomboša, te prof. Alfreda Kellera, spominju i projektanti Lavoslav Horvat i Harold Bilinić, koji su zahvaljujući Meštrovićevoj preporuci izradili odabran projekt.¹⁷

Neostvoreni je projekt gradnje predviđao veliki četverokatni hotel sa podrumskom, suterenskom, prizemnom i mezaninskom etažom u podnožju položenom na »lazaretske« stijene (sl. 18.). Masivna je struktura gornjeg dijela hotela, natkrivena plitkim četverostrešnim krovovima, trebala nalijegati na voltama i terasama rastvoreno podnožje, a velika

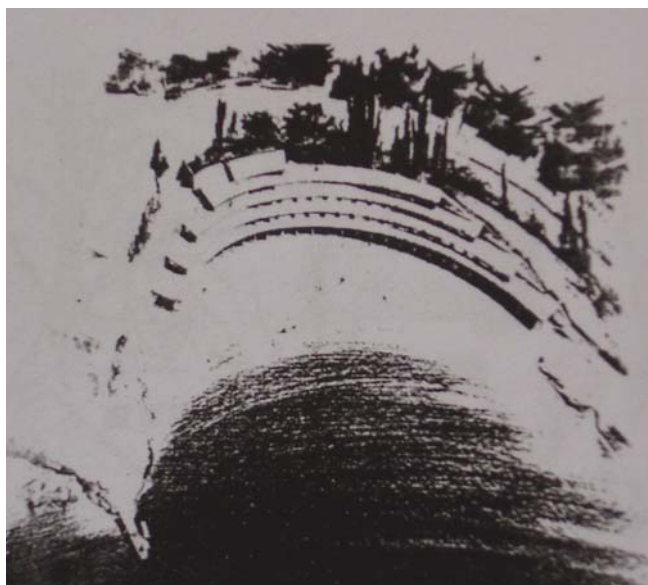
je građevina idejnim projektom uključivala površinu od čak 12500 m².¹⁸

Zamjenska je izgradnja podrazumijevala širi urbanističko-arhitektonski projektantski zahvat, zbog kojega su Horvat i Bilinić načinili idejni prijedlog uređenja cijelog prostora izvan istočnih zidina, Lazareta i Ploča (sl. 19.).¹⁹

Veliki se, uz samo more položeni, hotelski gabarit istočnim pročeljem trebao nastaviti turističkim sadržajem planiranog kupališta.²⁰ Urbanističkim je rješenjem bila predviđena kompleksna restrukturacija istočnog ulaza u Grad. Trgovima se, komunikacijama i denivelacijama planiralo povezati zacrtane sadržaje turističke namjene sa postojećim. Cjelokupna je zamisao naposljetku ostala neostvarena, a potanko je razrađen segment velikog arhitektonsko-urbanističkog poteza ostao onaj za planirano kupalište na Pločama.

Na mjestu je staroga dubrovačkog kupališta Horvat armiranobetonskom skeletnom konstrukcijom kaskadno položenih katnih lamela kupališta planirao prevladati visinsku razliku od prometnice na najvišoj točki do morske razine šljunčane dubrovačke uvale (sl. 20.).

Tlocrtno je lučnu trokatnu kompoziciju kupališta sa prostranim sunčališnim terasama i pratećim kabinama svakog kata popratio raznolikim pratećim sadržajima, poput lođa za odmor, bifea i drugih lokala, spremišta, liječničke ambulante, te sanitarnih čvorova. Skraćanjem tlocrtnih površina svih gornjih etaža, odreda položenih primjereno konfiguraciji potkovaste kupališne uvale, visinski je omekšao plažni gabarit, koji je naposljetku na svojoj najvišoj terasi, iznad trećeg kata, završavao čistom površinom povezanom sa neposrednom pješačkom komunikacijom. Zamisao je toga neizgrađenog kupališta Horvat po završetku Drugog svjetskog rata, 1947.

20. Kupalište na Pločama u Dubrovniku, perspektivni prikaz, 1936. (iz kataloga izložbe: *Kritička retrospektiva »Zemlja«*, 1971.)
City beach at Ploče in Dubrovnik, a perspective view from 1936

godine, opetovao drugim projektom, istovjetnih osnovnih gabarita, ali s ostakljenim interijerskim sadržajima. Nažalost je projekt suvremenog kupališta ostao neostvaren.

Bančeva nastojanja da u Dubrovniku sagradi veliki hotel naposljetku su se ostvarila hotelom »Excelsior« kojega je dogradnja, premda su i Horvat i Bilinić dali prijedloge, ipak povjerena arhitektu Zdenku Strižiću.²¹ Gradnja hotela je dovršena 1939. godine na lokaciji malo istočnijoj od Lazareta, kupališta i Bančeve palače na Pločama.²²

Vila na Lapadu

Horvat i Bilinić su 1936. godine za Božinu sestru Adu Banac, udanu Pitarević, projektirali krasnu vilu na obiteljskom zemljištu smještenom na lapadskom Masarykovu putu, u suprotnom kraju Dubrovnika.²³ Već za vrijeme izrade prvih skica, Božin je brat Karlo otkupio sestrično zemljište i s arhitektonskim dvojcem nastavio gradnju reprezentativne samostojeće jednokatne kamene vile sa pet soba, površine 1200 m², dovršene 1937. godine.²⁴ Pretežno zatvorena, kamenom obložena struktura lapadske vile Karla Banca naspram moru prizemljen je rastvorena specifičnim voltama, što se od sredine dvadesetih pa do kraja tridesetih godina prošloga stoljeća nebrojeno puta opetuju u Horvatovoj stambenoj, ali katkad i u javnoj arhitekturi (sl. 21. i 22.).

Lijevi dio gabarita, također na morskome pročelju, rastvoren je atipičnim, visokim i uskim, prozorskim otvorima strože linije, bez »škura«. Reprezentativne su društvene prostorije prizemlja popraćene natprosječno velikom kuhinjom i servisnim sadržajima, a svi su intimniji sadržaji smješteni na katu, do kojeg se uspinje otvorenim kamenim jednokrakim

21. i 22. Vila Karla Banca na Lapadu, Masarykov put 8, dio sjevernog pročelja i pogled sa sjeverozapada na vilu, 2008.

Villa of Karlo Banac on Lapad peninsula, Masaryk St. No. 8, part of the northern façade and a north-western view of the villa, 2008

stubištem, ograđenim prozračnom metalnom ogradom s rukohvatom. Takvo je prepoznatljivo Horvatovo stubište također opetovano u većini njegovih izvedbi za Banca, ali i za Meštrovića, od Bančeve dubrovačke do Meštrovićeve splitske palače.

Lođama, terasama te pristupnim pejzažnim šetnicama do plaže i ceste stambena je građevina bila u potpunosti zatvorena obilnim zelenilom okolišnog arboretuma i prirode. Šetnica je završavala masivnim kamenim zidom te kaskadnim terasama i stubištima koja su vodila do privatne plaže u podnožju parcele. Luksuzna položenost i izoliranost zelenilom i morem okružene kuće, ali prije svega njezina profinjena reprezentativnost, predodredili su ovu vilu, koja je u poraću preimenovana u vilu »Lapad«, da postane dubrovačkom ljetnom rezidencijom predsjednika Jugoslavije, Josipa Broza Tita. Stoga je vila krajem pedesetih godina prošloga stoljeća, pretrpjela određene dogradnje i adaptacije.²⁵

Angažmanom na Regulacijskoj osnovi Dubrovnika iz 1939. i 1940. godine, gdje je uz inženjera Smiljana Klaića zaduženog za hortikulturu Horvat rješavao urbanizam, zaokruženo je desetljetno dubrovačko razdoblje, obilježeno brojnim uspješ-

nim projektima i izvedbama.²⁶ Nažalost, o tome posljednjem Horvatu dubrovačkom angažmanu nemamo dostatne arhivske dokumentacije pa nam jedini poznati projekt ostaje samo rečeno detaljno arhitektonsko-urbanističko rješavanje prostora Ploča, Lazareta i istočnog ulaza u stari grad.²⁷

Zagrebački radovi

Božo Banac je 1937. godine od bana Nikole pl. Tomašića kupio i adaptirao prvi kat dvojne stambene zgrade u Hebrangovoj ulici na brojevima 17 i 19, a godinu poslije je tu dogradio i garažu.²⁸ Neovisno o njihovu punom angažmanu u Dubrovniku, Banac je i na zagrebačkoj zgradi ponovno angažirao »obiteljske arhitekta« Horvata i Bilinića.²⁹ Kovačićevim i Ehrlichovim projektom iz 1912. godine dvije su susjedne stambene zgrade funkcionalno i oblikovanjem uličnoga pročelja spojene u cjelinu sa dva istovjetna ali zasebna ulazna dijela, a reprezentativni je prvi kat u cjelokupnoj površini postao banska rezidencija. Horvatovim i Bilinićevim projektom adaptacije rečenoga prvog kata značajno je izmijenjen izvorni raspored unutrašnjosti, uz reorganizaciju i prenamjenu prostorija te dogradnju ostakljenoga zimskoga vrta nad postojećom garažom u prizemlju. Adaptacijom je smanjen broj ulično orijentiranih salona i dobivene su veće društvene prostorije i sobe (sl. 23.).

Zapadni je dio stambene površine izdvojen u zasebnu, malu stambenu cjelinu za posluđu, povezanu sa stubištem zapadne zgrade. Dijagonalnim je pak otvorom u uzdužnome nosivom zidu toj stambenoj površini ipak omogućena veza sa velikim stanom. Prostorije kuhinje i posluđe adaptacijom su smještene u krajnjoj istočnoj tlocrtnoj vertikali nad dvorišnim prostorijama i u dijelu izvornoga zimskog vrta, koji je novom organizacijom smješten južnije.

Ulazni je hal uz pristupno, reprezentativno mramorno stubište sa galerijom produbljen i proširen rastvaranjem uzdužnih zidova prema jedinjoj izvorno očuvanoj komunikaciji, longitudinalnom hodniku položenom uzduž obiju zgrada.

Izvedbu je ponovno osiguralo poduzeće »Braća inž. Fal-tus«, a raskošna zagrebačka rezidencija bogato dekoriranog interijera, posebice u dijelu svečane prostorije za prijeme s masivnim mobilijarom i stropom obloženim drvenim kasetama, prikladno je odavala Bančev ugled i materijalnu te društvenu nadmoć.

Najvjerojatnije za Banca, koji je uz Meštrovića predstavljao njihova najmoćnijeg investitora, Horvat i Bilinić su krajem tridesetih godina projektirali i raskošnu *vilu* »Remete« u istoimenom zagrebačkom podsljemenskom predgrađu.³⁰ Projektiranju su vile s vanjskim bazenom, posebno u interijerskom dijelu, pristupili na način sličan onom za palaču na Pločama, pa se i taj projekt također s velikom sigurnošću

23. Adaptacija dvojne stambene zgrade B. Banca u Zagrebu, Hebrangova 17 i 19, salon, 2009.

Adaptation of the duplex residential building of B. Banac in Zagreb, Hebrangova Street No. 17 and No. 19, interior of the salon, 2009

24. Projekt vile »Remete« u Zagrebu, nepoznata adresa u Remetama, perspektivni prikaz, krajem 1930-ih

Project of Villa Remete in Zagreb, made for an unknown address in Remete, a perspective view from the late 1930s

kamenom obložen suteran sa prostranim dvorištem koje je ograđeno kamenim zidovima i voltima, a natkrivena je četverostrešnim krovom. Danas nepoznata poluelipsoidna parcela neostvarenog projekta na uzvišenom pošumljenom tlu predviđena je ograđivanjem kamenim zidom sa dva nasuprotno položena ulaza i zelenilom trebala je biti ograđena od prometnice.

Tim se projektom s kraja tridesetih godina zatvara i plodno desetljetno poglavlje Horvatovog angažmana za Božu Banca, koji s obitelji u prvim danima Drugog svjetskog rata odlazi u Ameriku, gdje 1945. godine i umire.³¹

može pripisati Bančevim narudžbama (sl. 24.). Bančeva je želja najvjerojatnije bila da i na zagrebačkom području izgradi reprezentativnu vilu, poput ostvarenih dubrovačkih. Oblikovni elementi eksterijera, poput suterenskog peristila, istovjetni su ostalim Horvatovim projektima za Božu Banca, kao i unutrašnje uređenje reprezentativnih društvenih prostorija.

Projekt tlocrtno u prizemlju uključuje brojne dnevne prostorije, katno smješta spavaonice, te potkrovno prostorije posluge, a brojni su servisni i prateći sadržaji riješeni raspodjelom suterenskoga prostora. Dvokatnost dnevnoga boravka je nad prizemljem riješena prostranom galerijom u dijelu intimnijeg gornjeg kata do kojega se dolazi prepoznatljivim Horvatovim jednokrakim zavijenim stubištem. Spavaonice su prvog kata na jednoj užoj strani obogaćene i prostranom natkrivenom terasom sa stupovima u funkciji nosača krovišta. Ožbukana je kuća pravokutne tlocrtno osnove u konstrukcijskom sklopu obodnih nosivih zidova položena na

Horvatova suradnja s Bilinićem, majstorom kamena, djelomično može protumačiti specifičnu oblikovnost arhitekture Bančevih građevina, a tomu je zasigurno pridonijela i Bančeva svojevolsnost, koji je zacijelo svojim željama znatno utjecao na tijek projektiranja. Banca se kao investitora, dakaako, nije smjelo izgubiti, jer su projekti takvog opsega i broja, oslobođeni financijske sprege i obilježeni slobodom izraza, uz naglašenu i uvjetovanu reprezentativnost, bili rijetkost i u to vrijeme. Ne treba sumnjati da se baš na tim velikim poslovima i dugotrajnim angažmanima na projektima, koji su trebali biti do najminucioznijih potankosti perfekcionistički riješeni, Horvat izobrazio u vrsnog majstora izvedbe. Izvanredni je poznavatelj građevinskih materijala u velikom i u malom mjerilu zanatskim umijećem znao projektantsku viziju pretočiti u stvarnost.

Izloženo razdoblje Horvatovog opusa ističe se i zbog određenih specifičnosti kojima je bilo obilježeno. Raskoš i osebujna oblikovna stiliziranost više se neće pojaviti niti u približnoj

mjeri na Horvatovim izvedenim građevinama stambene namjene. Zdanja ostvarena za obitelj Banac velebnošću se i luksuzom izdvajaju i ističu od ostatka Horvatove stambene arhitekture. Stilski prepoznatljivo objedinjena i označena arhitektonskim izričajem područja na kojem je nastajala, ta nas reprezentativna arhitektura nepogrešivo vezuje uz graditeljsko nasljeđe i tradicionalno oblikovanje, a odmiče se od internacionalnih stilova koji su tada već uveliko bili prihvaćeni u našoj arhitekturi. Stoga, bez razlike je li riječ o dubrovačkom ili o zagrebačkom području, Horvatova i Bilinićeva arhitektura za obitelj Banac rezultira jednakim tretmanom i stilski se jasno definira Kovačičevim, a ne Corbusierovim odrednicama, nastojeći se prilagoditi domaćim uvjetima.

Funkcionalnost i racionalno projektiranje, koje se u projektu za Banca teško može iščitati među debelim naslagama raskoši, jasno su vidljivi na svim prostornim dispozicijama. Bančevim se građevinama i nije željelo isticati racionalnost i ekonomičnost, nego pače, upravo suprotno. Njima se iskazivala nadmoć samog vlasnika, kojega osobno nisu zaokupljale već široko rasprostranjene težnje za pojednostavljenjem forme i racionalnim iskorištenjem stambenih prostora. Banca je želio i dobio raskošnu, reprezentativnu arhitekturu. Činjenica da se ona rađala u vrijeme kada su postavke modernizma već uvelike ovladale društvom, nije ometala njezino stvaranje. Projektanti Horvat i Bilinić, koliko god usporedno stvarali i sasvim drukčiju, možda i srcu skloniju, arhitekturu, znalčki su umjeli uobličiti i reprezentativne,

neostilske građevine. Teško da bi se itko usudio ustvrditi kako su na takvim građevinama manje uočljive njihove projektantske vrijednosti. Baš suprotno.

Ipak otvorenim ostaje pitanje svojevrstne Horvatove dvojnosti u arhitektonskom oblikovanju.

Suvremeno koncipirana ostvarenja koja istodobno nastaju u Splitu i u Zagrebu, čista su oblikovna suprotnost projektima Bančevih zdanja i nevjerojatan je raspon u oblikovnosti »skromne« stambene arhitekture istog razdoblja za druge investitore naspram izloženoj reprezentativnoj, »bogataškoj«, arhitekturi na drugoj strani. Moćni su naručitelji Horvatovih angažmana, poput Meštrovića i Banca, bili dodatan poticaj ionako agilnom i neumornom elanu i u kontekstu Horvatova sazrijevanja i stručnog profiliranja zauzimaju značajno mjesto, jer su s njima ostvareni čvrsti temelji Horvatova projektantskog i životnog samopouzdanja. Osim same mogućnosti sudjelovanja u ostvarivanju velebnih naručenih projekata, Horvat je tijekom angažmana za Meštrovića i Banca ostvario brojna poznanstva i veze, a uspio se realizacijama uspio predstaviti i učvrstiti umjetnički status u očima javnosti.

U našem smo radu nastojali učvrstiti mjesto nekim neobjašnjivo zanemarenim, ostvarenjima istaknutim imenima u povijesti naše arhitekture. Razmjerno nepoznati dubrovački i zagrebački projekti i ostvarenja manji su dio velikog opusa Lavoslava Horvata, ali ih ističemo kao vrlo vrijedan segment, koji konačno treba povezati i javnost s imenima Lavoslava Horvata i Harolda Bilinića.

Bilješke

- 1
Podrobnije: NEVEN ŠEGVIĆ, Arhitektonska »moderna« u Hrvatskoj, u: *Republika*, 3 (1952.), 179–185.; ISTI, Protiv shematizma u arhitekturi Dalmacije, u: *Mogućnosti*, 3 (1954.), 58–59.; ISTI, Predgovor, u: *Moderna arhitektura*, (ur.) J. M. Richards, (1955.), Zagreb, 1955., 7–10.; DUŠKO KEČKEMET, Moderna arhitektura u Dalmaciji, u: *Arhitektura*, 156–157 (1976.), 65–79.
- 2
U jesen 1926. godine, nakon završene srednje Tehničke škole i četiri godine prakse, Horvat se sa Gustavom Bohutinskim, Mladenom Kauzlaricom, Stjepanom Planićem i Aleksandrom Freudenreichom, nalazi među prvih pet polaznika Škole za arhitekturu Kraljevske umjetničke akademije (dalje: KAU) profesora Drage Iblera. Više o Iblerovoj Školi na KAU vidi u: ŽELJKA ČORAK, U funkciji znaka: Drago Ibler i hrvatska arhitektura između dva rata, Zagreb, 1981., 70–74.
- 3
Bančeva je, rano preminula, prva supruga Marija bila kći Ivo Račića. Vidi u: MATE MEŠTROVIĆ, U vrtlogu hrvatske politike: Kazivanja Peri Zlataru, Zagreb, 2003., 13–15.
- 4
ZRINKA PALADINO, Lavoslav Horvat: Arhitektonsko djelo 1922.–1977., doktorska disertacija, Zagreb, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2011., 325–326.
- 5
Božo Banac, potomak glasovite dubrovačke pomorske obitelji Natalina Banca, rođen je 13. ožujka 1883. godine u Dubrovniku, školovao se u Glasgowu 1902. godine i potom se nastanio u Londonu gdje je osnovao pomorsku tvrtku. Bio je zastupnik i suvlasnik Atlantske plovidbe »Ivo Račić«, pokretač osnivanja Jugoslavensko-amerikanske plovidbe (1924.), te utemeljitelj Jugoslavenskog Lloyd (1928.), a 1936. godine je kao prvi strani brodovlasnik postao stalni član glavnog odbora londonskog Lloyd's Register of Shipping. Početkom Drugoga svjetskog rata preselio se u Ameriku, a nakon smrti prve supruge Marije, rođene Račić, oženio se udovicom Milicom Ivanović te postao poočimom troje djece, koja su ga, nakon smrti u New Yorku, 16. travnja 1945. godine, naslijedila. – Božo Banac, u: *Hrvatski leksikon*, (ur.) A. Vujić., 1 (A–K), Zagreb, 1996., 58.; MATE MEŠTROVIĆ (bilj. 3.), 13–15.
- 6
Datacija je te građevine vezana isključivo za bibliografske izvore i usmena svjedočenja upućenih osoba jer je izvorna projektna dokumentacija najvjerojatnije izgubljena ili uništena. Zgrada je danas u funkciji Općine Konavle, Trumbićev put 25, Cavtat.
- 7
Ada Banac je bila udana Pitarević, kako je naslovljen i jedan projekt kuće na Lapadu u Dubrovniku iz arhivske ostavštine arhitekta Lavoslava Horvata, pohranjene u Hrvatskom muzeju arhitekture Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu (dalje: HMA–HAZU–LH).
- 8
DARJA RADOVIĆ MAHEČIĆ, Ljetnikovci i vile između dva svjetska rata – avangarda i tradicija, u: *Dvorci i ljetnikovci*, (ur.) Mladen Obad Šćitaroci, Varaždin, 2006. (zbornik međunarodnog znanstvenog skupa »Kulturno nasljeđe kao pokretač gospodarskog razvoja«), 351–361.; ZRINKA PALADINO (bilj. 4), 391–395.
- 9
Pri opisu su predmetne građevine korišteni arhivski materijali pohranjeni u Državnom arhivu u Dubrovniku (dalje: HR–DAD),
- Građevinski planovi 1837.–1957., oznaka 131/2–1938, Ploče, Gradnja kuće Bože Banca, materijali Gradskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode (dalje: GZZSKP) u Dubrovniku te arhiva Lavoslava Horvata u HMA–HAZU–LH. Nadasve vrijedni podaci dobiveni su usmenim svjedočenjem Tomislava Šuljka, kustosa te kasnije, od 1960. do 1970. godine i direktora Umjetničke galerije Dubrovnik.
- 10
HR–DAD, Građevinski planovi 1837.–1957., oznaka 131/2–1938, Ploče, Gradnja kuće Bože Banca. Podatak o 1932. godini kao godini početka projektiranja iznose dugogodišnji zaposlenici današnje Galerije.
- 11
ZRINKA PALADINO (bilj. 4.), 422–423.
- 12
Prema usmenom priopćenju gospodina Tomislava Šuljka, za prvoga je direktora Galerije bio postavljen Kosta Strajnić.
- 13
Prema podacima Umjetničke galerije Dubrovnik Galerija, zajedno s velikim terasama okrenutima prema moru i s vrtom, raspolaže s približno 900 m² zatvorenoga i preko 1100 m² otvorenoga izložbenog prostora.
- 14
LELJA DOBRONIĆ, Pregled muzeja Hrvatske, u: *Arhitektura*, 5–8 (1951.), 121–123.
- 15
ZRINKA PALADINO (bilj. 4.), 432–435.
- 16
HR–DAD, Građevinski planovi 1837.–1957., oznaka 121–15/1936, Lloyd-gradnja hotela u Lazaretima. Zahvaljujući uredno sačuvanoj dokumentaciji o planiranju velikog hotela u Lazaretima investitora Bože Banca za parobrodarsko društvo Lloyd u Dubrovniku, pohranjenoj u Državnom arhivu u Dubrovniku, moglo se potanko rekonstruirati povijest te zamisli.
- 17
ANA DEANOVIĆ, Meštrovićevi prostori, u: *Ivan Meštrović: Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, (ur.) Andre Mohorovičić, 423, Zagreb, 7–117.
- 18
HR–DAD, Građevinski planovi 1837.–1957., oznaka 121–15/1936, Lloyd-gradnja hotela u Lazaretima. U prepisci sa dubrovačkim vijećnicima Banac u više navrata spominje Meštrovića kao nadzor za projekt hotela na Lazaretima.
- 19
Projekt se nalazi unutar projekta hotela na Lazaretima u arhivu Lavoslava Horvata u HMA–HAZU–LH.
- 20
ZRINKA PALADINO (bilj. 4.), 439–440.
- 21
ZRINKA PALADINO (bilj. 4.), 468–469.
- 22
NIKOLA ŠUBIĆ, »Hotel 'Odak' – preteča današnjeg Excelsiora«, u: *Dubrovački turizam od 1857.–2005. godine*, Dubrovnik, 2008., 145–158.

- 23
ZRINKA PALADINO (bilj. 4.), 457–460.
- 24
HR–DAD, Građevinski planovi 1837.–1957., oznaka 125–4/1937, Kuća Karla Banca na Lapadu. Gradnju je izvelo i potpisalo građevno poduzeće »Braća inž. Faltus«, koji redovito izvode Bančeve projekte, od Dubrovnika do Zagreba.
- 25
HR–DAD, Građevinski planovi 1837.–1957., oznaka 196–2/1956–57, Villa »Lapad«/ex Banac
- 26
DUŠKO KEČKEMET (bilj. 1.), 65–79.
- 27
ZRINKA PALADINO (bilj. 4.), 479.
- 28
Na dvojnoj je zgradi Janka Jambrišaka iz 1876. godine više puta intervenirano, a značajnije je adaptirana 1912. godine, prema projektima arhitekata Huga Ehrlicha i Viktora Kovačića, za bana Kraljevine Srba, Hrvata, Dalmatinaca i Slovenaca, dr. Nikolu pl. Tomašića. Tehnička dokumentacija za predmetnu lokaciju dostupna je u Državnom arhivu u Zagrebu, HR–DAZG–1122, Zbirka građevinske dokumentacije, Hebrangova 17 i 19; Planoteci Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika u Zagrebu, RZZ/91/607; te u Planoteci Muzeja grada Zagreba, MGZ 8310. Više o Kovačiću i Ehrlichovu projektu u: DARJA RADOVIĆ MAHEČIĆ i ALEKSANDER LA-SLO, Viktor Kovačić – promotor hrvatske moderne arhitekture, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 21 (1997.), 143–165.
- 29
Atribucija iz razgovora s arhitektom Ivom Bartolićem. Poslije Bančeve adaptacije prema Horvatu i Bilinićevu projektu taj je prostor nakon Drugog svjetskog rata postao društvenim prostorom »Kluba sveučilišnih nastavnika« – ZRINKA PALADINO (bilj. 4.), 463–464.
- 30
ZRINKA PALADINO (bilj. 4.), 487–489.
- 31
MATE MEŠTROVIĆ (bilj. 3.), 15.

Summary

Zrinka Paladino

A Ten-Year Opus: Lavoslav Horvat and Harold Bilinić as Architects for Božo Banac

Lavoslav Horvat was an architect with an exceptional sense of space, who masterfully applied legacy and tradition in his designs and combined them with principles of pure Modernist functionalism with equal skill. The exceptional value of his opus resides in the fact that some of its segments, especially those from the early 1930s, reveal intentional detachment from modernist ideas in European architecture. One of such outstanding phases in his work was the period between the two World Wars, which resulted in numerous projects for two influential investors – Ivan Meštrović and Božo Banac – which Horvat realized alone or in co-authorship with Harold Bilinić, all of which were extremely important for his own development as an architect. Božo Banac was a cosmopolitan and one of the wealthiest citizens of Dubrovnik in the interwar period. He wanted to engage a »famous architect« for his building investments, in accordance with his wealth and status. The fact that he commissioned young Horvat with designing his villa can be explained only by great trust that he had in Meštrović's opinion and recommendation. It soon turned out that this trust in Horvat and Bilinić was perfectly justified. Horvat's affinities, quality of designs, and considerable professional skills proved once again beneficial, just like with Meštrović, and he also understood very well Banac's lifestyle and his idea of architecture. In the 1930s, after the first Horvat's engagement on the project of Banac's representative villa in Cavtat, he also designed villas for Božo's sister Ada and brother Karlo in cooperation with Bilinić, thus becoming a sort of »personal architect« for this wealthy Dubrovnik family. Of all the projects that he made for them, the impressive palace at Ploče designed for Božo Banac undoubtedly deserves most attention. The design, construction, and interior decoration of this building were the largest and longest engagement of Horvat and Bilinić by

the family. The mastery and skills that they showed while designing even the smallest details, such as stonework, ironwork, and woodwork, eventually resulted in exceptionally high quality of performance, which has retained its freshness until the present day. The »house« reminds of traditional Dubrovnik architecture, but is also a masterpiece of modern design: although built in neo-style, it is certainly one of the most exquisite examples of Dubrovnik architecture between the two World Wars. Its location would have hardly sustained overtly modern forms, and although its neighbourhood is nowadays increasingly populated with hotels, the palace still dominates the view of Ploče. The Banac family used to possess the largest part of the district and the project was accompanied by other architectural and urbanistic ventures in its immediate surroundings, as well as various projects commissioned by other investors. The ten-year engagement of the two architects by Božo Banac resulted in a number of successful projects in Dubrovnik and Zagreb, which stand out in Horvat's architecture as to their magnificence and luxury, with the rest of his residential architecture lagging far behind in terms of lavishness and individuality of design and style. In a sublime way, architecture from the past influenced the one that was just emerging, and the most precious traditional elements of design were masterfully transposed into the modern times. Even though the architects chose the traditional style over the modern one, they managed to achieve an exquisite synthesis of old and new, thus creating a link between modern times and the precious architectural legacy of the region.

Key words: architecture, tradition, Lavoslav Horvat, Harold Bilinić, Božo Banac, Dubrovnik, Zagreb